

JOHAN CRUIJFF

Auke Kok

Johan Cruijff

De biografie

HOLLANDS DIEP

AMSTERDAM

2019

Bij dit boek hoort een namenregister, een bibliografie en een lijst met alle geïnterviewden. Die zijn te raadplegen op www.hollandsdiep.nl en op www.aukekok.nl

© Auke Kok, 2019

© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2019

© Omslagfoto: Thomson Reuters | De omslagfoto van deze uitgave is gebruikt met toestemming van Stichting Interclarion.

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Utrecht

Typografie: Krijnie Gerritsen, *bijzee*

Foto auteur: © Jan Reinier van der Vliet

ISBN 978 90 488 3731 1

ISBN 978 90 488 3732 8 (e-book)

NUR 491, 320

www.hollandsdiep.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

'In zeker zin ben ik waarschijnlijk onsterfelijk.'

- H.J. Cruijff (1947-2016)

Inhoud

Voorwoord	9
1 Wat doen we met Johan?	15
2 Vaderskind	25
3 Een geval apart	43
4 Gebbetjes en dealtjes	61
5 Het debuut	75
6 Doorbraak	91
7 Rustig aan met Johan	111
8 Een slaande beweging	125
9 Vlinder van het Leidseplein	145
10 Eigenwijs, egoïstisch, dwars	163
11 'We gaan even twee ringen kopen'	181
12 Kwikzilver	199
13 Eenling in het team	215
14 Hoe Cruijff een Coster werd	233
15 Een rebel?	251
16 Nummer 14 zat alles mee	269
17 'Dokter, ik voel me zo moe'	281
18 De beste van de wereld	297
19 Afgunst	315
20 Bel Barcelona maar	335
21 En alles werd warm	351
22 Iedereen moet meedoen	377
23 De mooiste van alle verliezers	395
24 Het wilde niet meer zo lukken	417
25 Meer dan een voetballer	435
26 Johan zou in grote zaken gaan	455

- 27 Opgetild door groots Amerika **477**
- 28 Zoiets durft alleen Cruijff **497**
- 29 Een magisch zelfbeeld **523**
- 30 Superconsequent **541**
- 31 Speelse dictator **557**
- 32 Genieten en lijden **577**
- 33 Man van God en van de mensen **599**
- 34 Waarschijnlijk onsterfelijk **617**

Voorwoord

Ons eerste contact was onvergetelijk voor mij – niet voor hem. Ik weet nog precies waar ik stond: in de drukte van het Ajax-restaurant na afloop van een competitiewedstrijd tegen FC Den Bosch. Het zal halfzes zijn geweest op zondagmiddag 9 november 1986. Ik was er om verslag te doen van een nieuw fenomeen: de skybox. Aan het plafond van de hoofdtribune in De Meer waren een soort kamertjes bevestigd waar je onder het genot van gerookte zalm en champagne van voetbal kon genieten. Van dit elitaire gedoe werd al maanden schande gesproken: alle reden voor een reportage in het weekblad *Haagse Post*, waar ik drie jaar eerder als stagiair was begonnen. De sfeer in het propvolle restaurant was uitstekend. Ajax had met 3-1 gewonnen en Marco van Basten had een van de mooiste goals aller tijden gemaakt door de bal met een hoge omhaal in het doel te schieten.

En toen gebeurde het. Links van mij verscheen Johan Crujff. Hij wilde erlangs en duwde me lichtjes opzij. Ik voelde zijn hand tegen mijn buik en uiteraard maakte ik plaats voor de Ajax-trainer. Een voorval van niets, zou je zeggen, maar ik staarde hem lang na. Ik zag hoe hij werd opgeslokt in het gekrioel van zakenmensen, clubbestuurders, voetballers en voetballersvrouwen en voelde aan mijn buik. Verdomd. Een rilling ging door me heen. Ik wist het onmiddellijk.

Heel even was ik Gert Bals geweest. Of Heinz Stuy. De Ajax-keepers die eind jaren zestig en begin jaren zeventig vlak voor de wedstrijd een klopje tegen de buik hadden gekregen van speler Crujff. Ik had er veel over gelezen en op een bepaalde manier had het mij aangesproken. Zo'n intiem momentje tussen de spits en zijn doelman in een stadion, een ritueel gebaartje: het leek afkomstig uit een jongensboek en nu

had ik iets vergelijkbaars met de beste Nederlandse voetballer ooit meegemaakt. Dit pakten ze mij niet meer af.

Dertien jaar later voelde ik zijn hand opnieuw. We hadden elkaar begroet en nu zat ik tegenover Crujff aan een tafeltje. Een-op-een. Tal van beroemde voetballers en trainers, CEO's en politici had ik inmiddels geïnterviewd, maar op dat moment was ik nerveus als een kind op sinterklaasavond. Het was nog begin december ook. Hij praatte over zijn initiatieven als weldoener en ik schreef alles op. Of liever: mijn pen bewoog. Luisteren was lastig omdat ik almaar naar mijn hand zat te kijken waarmee ik de zijne had geschud.

Ik heb de aantekeningen nog – volstrekt onleesbaar.

Was ik idolaat van Crujff? Natuurlijk zat mijn hoofd vol met herinneringen aan de solerende, wijzende en roepende, als een ballerina opspringende Nummer 14. Ik had hem vroeger in Amsterdam zien spelen, onder andere tegen Benfica (1972, 1-0), tegen CSKA Sofia (1972, 3-0), Bayern München (1973, 4-0), nog eens Bayern München (tijdens zijn afscheidswedstrijd in 1978, 0-8, u leest het goed), tegen Haarlem (zijn terugkeerwedstrijd in 1981, 4-0), tegen Ajax in het Feyenoord-shirt (1983, 8-2, idem). Allemaal bijzondere ervaringen in De Meer of in het Olympisch Stadion. Maar mijn slaapkamer was niet behangen met Crujff-posters en net als veel anderen had ik me soms geërgerd aan zijn ondoorgrondelijke ruzies, zijn wijsneuzige babbels, zijn halsstarrige weigering om zijn ongelijk toe te geven. Toch was hij een fenomeen waar je niet omheen kon, de enige Nederlandse sporter met de status van kunstenaar. Ja, ik zeg maar waar het op staat. Meerdere intimi die ik voor dit boek heb gesproken gebruikten dit woord. Ook 'artiest' is vaak genoemd, maar 'kunstenaar' drukt zijn scheppingsdrang mogelijk beter uit. Net als 'zakeman' trouwens, maar dat terzijde.

Door die ontembare creativiteit van hem, opgeteld bij zijn soms raadselachtige teksten, was het net of hij fictie schiep: iets ontastbaars, iets waar je nooit een vinger achter kreeg. Hij misleidde zijn tegenstanders op het veld, hij misleidde het publiek wanneer hij dat

nodig vond. Want, om een van zijn grappigste uitspraken te parafaseren: als hij zou willen dat jij het begreep, dan had hij het wel beter uitgelegd.

Er werd vaak beweerd dat Cruijff een Ziener was; dat hij als analist op Champions League-avonden naar meerdere voetbalwedstrijden tegelijk kon kijken. Ik geloofde dat niet. Op dinsdag 7 december 1999, enkele dagen na ons interview, lukte het me om eens zo'n avondje bij de NOS mee te maken. In Studio 7 op het Mediapark in Hilversum zat Cruijff vlak voor me, te midden van zijn vaste groepje met onder anderen zijn jeugd vrienden Rolf en Frans Grootenboer. Nagelbijtend keek de 52-jarige analist naar vier verschillende wedstrijden. Feyenoord speelde tegen Olympique Marseille en bij elke terugspeelbal van een Feyenoorder begon hij te mopperen; de bal moest direct naar voren en hij wist ook meteen hoe. En niet alleen op dat ene scherm, maar op alle vier de schermen. Mijn scepsis slonk met de minuut.

Cruijff kende de tussenstanden, de gehanteerde speelwijzen van de in totaal acht ploegen en ook wat er mankeerde aan al die speelwijzen. Tussendoor zat hij wat te kletsen en ook moest hij er even tussenuit – ‘Ben zo terug’ – voor een opname van een spotje voor zijn Foundation.

In de rust van de wedstrijd dook hij snel de opnamestudio in om de televisiekijkers, zonder voorgesprekjes met interviewer Mart Smeets, te vertellen wat er goed en fout was gegaan bij Feyenoord-Olympique.

Cruijff was gek op spelletjes, dus was er een geldpot. Alle aanwezigen in de studio hadden er vijf gulden in gedaan en vier uitslagen op een papier geschreven, met daarachter hun initialen. Wie de pot won? Rare vraag. Na afloop veegde ‘JC’ de guldens en rijksdaalders bij elkaar en stopte ze met tevreden plooiën op zijn magere gezicht in zijn zak.

Hij bekeek nog even het papier en vroeg op strenge toon: ‘Wie is AK?’

Heel even was ik het kind in de klas dat onverwachts de beurt kreeg. Ik stak geloof ik zelfs een handje op.

‘Eh, ik.’

Hij keek me aan. ‘Die heb er geen verstand van.’

Zo lagen de verhoudingen – dat u ’t weet.

We hadden onze jassen al aan toen ik nog even naar een herhaling stond te kijken. Opeens dook Cruijff naast me op en voer hij uit over een voetballer die in slow motion op een keeper afging. ‘Kijk nou,’ zei hij, ‘die gast loopt opzij, daarmee maakt hij zijn hoek kleiner. Ze doen dat allemaal, ongelooflijk, waarom zou je het jezelf nou moeilijk maken?’ Ik had eerlijk gezegd geen idee hoe die spitsen zo dom konden zijn, maar voor ik het wist stonden we minutenlang te praten, of nee, hij praatte en ik luisterde. Hij leek mij, de nitwit van de poule, volkomen serieus te nemen.

Het maakte Cruijff kennelijk niet uit wie hij voor zich had en misschien begreep ik tijdens de research voor dit boek pas hoe dat kwam. Het aantal anekdotes dat mij bereikte van mensen tegen wie hij op straat, op vliegvelden, in etablissementen normaal had gedaan was niet te tellen. Het klopte wat hij over zichzelf had gezegd: in het dagelijks leven keek hij tegen niemand op en keek hij op niemand neer. Zo was hij aanraakbaar en onbereikbaar tegelijk. Maar wel een mens van vlees en bloed en op die manier heb ik hem geprobeerd te beschrijven: op basis van honderd zestig interviews met vriend en vijand in Nederland, Spanje, Engeland en de vs, met intimi en adviseurs, met klas- en straatgenoten, oud-spelers, -bestuurders en -trainers, met familieleden (maar niet de gezinsleden), door middel van archiefonderzoek en het bekijken van eindeloos veel wedstrijden en ander beeldmateriaal.

Enkele personen ben ik bijzonder veel dank verschuldigd. Allereerst natuurlijk Robbert Ammerlaan, met wie ik al zovele boekenplannen had bedacht en die ook nu de eerste was die in deze onderneming een rotsvast vertrouwen toonde. Sytze de Boer was, zoals bij al mijn voet-

balboeken, een geweldige feitenchecker en hij bezorgde me stapels belangrijke informatie. Met geduld en stiptheid corrigeerde Sytze mij hoofdstuk na hoofdstuk, en vaak na het lezen van nieuwe versies nog een keer. Ook als mijn beschrijvingen niet overeenkwamen met zijn geloof in de visionair Cruijff ging hij er trouw mee door. Verder hebben Pablo Koch, Sam Porskamp en Bas de Wit mij op diverse manieren geweldig geholpen bij de research. Frans Oosterwijk was een fantastische meelezer en wat moet ik nog zeggen over Dido Michielsen? Nog meer dan bij mijn vorige boeken was mijn prachtige vrouw een onmisbare meedenker en meelezer, een onvermoeibare corrector en inspirator, elke dag opnieuw gedurende een lang en zwaar schrijfjaar. Johan had zijn Danny, ik heb mijn Dido, mijn anker in het leven.

Ondanks mijn kritische noten over Cruijff is ze heel wat voor hem gaan voelen. Als alle lezers daar zo over denken, heb ik niets te klagen.

Tot slot:

- Wordt een citaat gevolgd door ‘zegt hij’ of ‘weet zij nog’, dus in de tegenwoordige tijd, dan komt het uit een eigen interview. ‘Zei hij’ en aanverwante formuleringen komen uit reeds bestaande bronnen.
- Het hele boek door spel ik de achternaam van de hoofdpersoon als ‘Cruijff’, ook als er in bestaande bronnen bijvoorbeeld een ‘y’ is gebruikt. Uitgezonderd namen van organisaties, zoals Johan Cruyff Foundation. Dit ter bevordering van de leesbaarheid. Hetzelfde geldt voor ‘Feyenoord’, hoewel de officiële spelling tot 1971 ‘Feijenoord’ was.
- Buitenlandse munteenheden zijn tot aan de invoering van de euro steeds omgezet naar guldens, overeenkomstig de wisselkoersen van die tijd.
- De lijst met bronnen, inclusief de namen van alle geïnterviewden én van de velen die me aan informatie hebben geholpen, zijn op mijn website, www.aukekok.nl, en op www.hollandsdiep.nl te vinden. Daar is ook een namenregister opgenomen.

Wat doen we met Johan?

In de sportwinkel, waar hij werkte omdat een vijftienjarige toch iets moet, kenden ze hem als een stille, wat ongelukkig ogende jongen. Werken moest hij, want school was geen succes geworden. En met dit eerste baantje wilde het ook niet erg vlotten. Dat Johan Cruijff iets omhanden had was vermoedelijk nog het positiefste wat er over zijn verblijf in de sportwinkel van Perry van der Kar kon worden gezegd. Binnen de muren van het filiaal op de Ceintuurbaan heerste een strakke hiërarchie en voor een magazijnbediende was dat slecht nieuws. Een hulpje was hij, de laagste in rang op de schoonmaker na. Van de opleiding tot winkelbediende die hem was beloofd, merkte hij niets.

In januari 1963, tijdens de koudste winter sinds mensenheugenis, was hij er aan de slag gegaan. Sneeuwstormen hadden langs de sportwinkel gejaagd en verderop was de Amstel wekenlang bevroren geweest. Maar voor Johan had er nauwelijks ijspret in gezeten. Zelfs dromerig naar buiten kijken, zoals op school, was er niet bij. In de kelder hielp hij bij het uitpakken van de door de grossiers afgeleverde spullen: de voetbaltenues en andere sportartikelen, het speelgoed, de sportieve dames- en herenkleren. Johan controleerde of de leveringen in orde waren, hij bevestigde de prijskaartjes aan de artikelen en legde ze op de juiste stellingen in het magazijn.

In deze grote winkel in de Amsterdamse Pijp draafde hij van negen tot vijf heen en weer, trap op, trap af, week na week, maand na

maand. Hij zat opgesloten in een wereld die hem verveelde.

Gelukkig waren het sportartikelen die door zijn handen gingen, dat was tenminste iets, en ook de achtergrond van directeur Leo van der Kar sprak hem aan. De voormalige multisporter Van der Kar was een bekende bestuurder in het sportwereldje en als masseur en begeleider had hij atleten op belangrijke evenementen zoals de Olympische Spelen bijgestaan. Bovendien was Johans directe meerdere, magazijnmeester Henk de Haan, in z'n vrije tijd actief bij Ajax zodat het tijdens het ordenen en prijzen van de spullen soms over voetbal kon gaan. Maar het voorkwam niet dat de werkdagen van afdalen naar de kelder, van klauteren naar de weg getimmerde ruimte op de eerste etage waar zich een extra magazijn bevond, tergend langzaam voorbijgingen.

Zijn kaart in de personeelsadministratie geeft de positie waarin hij verkeerde goed weer. Het zwart-witfotootje toont een jongen met een kwetsbare, waterige blik; de uitdrukking van een tiener die liever ergens anders is dan in deze sportzaak. Ook lijkt de foto een illustratie van de normen en waarden die hem thuis waren bijgebracht. Net als op zijn schoolfoto's ziet hij er schoon en keurig uit, een dichtgeknoopt overhemd met een hagelwit kraagje, een smetteloze trui en op zijn hoofd glanzend haar met een scheiding opzij. Het kan niet anders of Johan stond de klanten ondanks zijn ongemakkelijkheid netjes te woord. Op straat in Betondorp, waar hij met zijn moeder en zijn oudere broer Henny woonde, kon hij een druktemaker zijn, een naarling zelfs, maar op school had hij doorgaans respect voor de leraren getoond en hier in de grootste sportzaak van Amsterdam, bestaande uit vijf aaneengesloten winkelpanden, zullen er geen brutale woorden over zijn lippen zijn gekomen. Veel andere woorden ook niet trouwens.

Als een jongen met zachte vraagtekens in de ogen kijkt hij in de lens van de fotograaf: volkomen anders dan zijn reputatie in de straat waar hij woonde en ook volkomen anders dan zoals de wereld hem later zou leren kennen.

Later – was er voor de vijftienjarige Johan Cruijff op maatschappelijk vlak een later?

Drie jaar eerder was het arbeidsbureau niet buitengewoon positief over zijn kansen geweest. Johan was blijven zitten in de eerste klas van de Oosterpark-ulo en daarom had hij er meteen vanaf gemoeven. Doubleren in de eerste klas was niet toegestaan; voor Johans moeder kennelijk reden om hem psychologisch te laten onderzoeken. Thuis was hij rusteloos en op school had hij duidelijk weinig uitgevoerd. Hoe nu verder? Een beroepsopleiding misschien? De afdeling beroepskeuzevoorlichting van het arbeidsbureau kwam tot de conclusie dat Johan voor een gerichte beroepskeuze ‘nog te kinderlijk’ was. ‘Beroepen op handelsgebied,’ aldus het rapport, ‘of in de verkeerssector, winkel- en magazijnwerkzaamheden’ konden weleens bij hem passen. Dat kon niet worden gezegd van technische beroepen of precisiewerk in zijn algemeenheid. Daarvoor miste hij ‘geduld, zorgzaamheid, netheid en nauwkeurigheid’. Als een taalwonder kwam hij bepaald niet naar voren, maar rekenen ging hem aardig af. Geestelijk en lichamelijk was Johan nog ‘verre van volwassen’, wat mogelijk samenhang met zijn speelse en ‘emotionele’ houding. Als hij zijn schoolwerk niet intensiever zou aanpakken, dan zouden zijn prestaties onvoldoende blijven. ‘Hij kan met zijn verstand de leerstof van de ulo aan, mits hij zich voldoende geeft.’

De indruk dat Johan zich niet volledig gaf, lag in lijn met zijn laatste rapport op de lagere school. Naast een lijst met veel zessen, een enkele zeven (voor rekenen) en één negen (gymnastiek) stond met felle halen geschreven: ‘Johan kan beter!’

Misschien kon Johan beter, maar dan hield hij dat ook voor de docenten van zijn vervolgschool knap verborgen. Wellicht liet Nel Cruijff haar dertienjarige zoon zich in 1960 nog met goede moed inschrijven bij de W.Y. Bontekoe-ulo, naast het Tropenmuseum. Dat was een zogenaamde praktijkschool waar handvaardigheid en timmeren werden gegeven en waar leerlingen vaak hun tijd uitzaten in afwachting van het einde van hun leerplicht (toen veertien jaar). Of, en zo ja, hoe

vaak Johan daar is komen opdagen is onduidelijk. In elk geval probeerde hij het een jaar later, na zijn veertiende verjaardag, nogmaals op een ulo, genaamd Frankendael, niet ver van zijn ouderlijk huis in de Watergraafsmeer. Het was een school met extra structuur voor kinderen met concentratieproblemen. Daar gingen zijn prestaties vooruit, maar net als op de Oosterparkschool was hij alleen nadrukkelijk aanwezig tijdens de gymlessen. In zijn sportkleren kwam hij tot leven, leek het wel. ‘De enkele keer dat we voetbal kregen,’ herinnert zich een voormalig klasgenoot, ‘omspeelde Johan alle tegenstanders en wachtte net zo lang tot hij de bal via een medespeler, die er werkelijk niets van kon, het doel in kon “kaatsen”. Zo bezorgde hij die jongen een goede dag; had die zomaar gescoord.’

Dankzij de strenge aanpak op de Frankendaelschool mocht Johan over naar de tweede klas. Dat jaar was hij succesvol, zij het op een ander front dan de docenten hadden gehoopt. ‘In de klas was hij een stil en op zichzelf staand jongetje,’ weet een andere klasgenoot nog. ‘Je zag hem gemakkelijk over het hoofd. Maar na het weekend, als hij iets bijzonders had gepresteerd bij Ajax, stond er een hele verzameling kinderen om hem heen. Dan was hij het mannetje.’

Met de kerst besloot zijn moeder hem na tweeënhalf jaar van bezorgdheid, aanmoedigingen en reprimandes van school te halen. Drie middelbare scholen, drie mislukkingen. Verder ploeteren was zinloos.

Voor de 45-jarige weduwe Nel Cruijff-Draaijer was het een zware tijd. Eerst haar man verliezen, dan de groentewinkel moeten sluiten en zuinig aan moeten doen – om vervolgens te merken dat haar jongste zoon er op school niets van bakte. Maar gelukkig bood Ajax hulp. Sinds de dood van haar man werkte ze als schoonmaakster in het stadion en nu er problemen waren met Johan werden de koppen bij elkaar gestoken. Die zoon van Nel kon geweldig voetballen, dat wist iedereen sinds hij als tienjarige lid was geworden, maar op deze manier kwam er niets van hem terecht. Dus wat nu? Wat doen we met Johan?

Leo van der Kar wist raad. De directeur van Perry van der Kar, even aimabel als ijdel, afkomstig uit een Joodse familie van handelaren en diamantairs, stond op goede voet met het Ajax-bestuur. In de rol van masseur had hij de kuiten van topatleten als Wim Slijkhuis en Fanny Blankers-Koen soepel gehouden en sinds de oprichting van zijn winkelbedrijf gaf hij schaatsers en voetballers baantjes zodat ze naast hun onbezoldigde sportleven een inkomen hadden. Jopie, zoals Johan op de club werd genoemd, kon er ook nog wel bij.

Leo van der Kar had duidelijk het beste met zijn jongste bediende voor. Hoewel Johan zich merkbaar verveelde aan de Ceintuurbaan werd zijn weekloon per 1 augustus 1963 verhoogd van tachtig gulden – op zich al niet slecht voor een tiener met amper werkervaring – naar honderd gulden. Ook mocht Johan op zaterdag de spelers van Ajax 1 in de winkel helpen als die nieuwe voetbalschoenen nodig hadden. Alleen al het uit de rekken mogen pakken van nieuwe schoenen – die kraakheldere veters! Die glanzende stalen noppen! – vond hij geweldig. Maar waren de mannen eenmaal vertrokken, dan daalde Johan weer af naar zijn kelder zonder daglicht.

Zijn enige echte houvast was een jeugdcontractje bij Ajax. Dat had hij eigenhandig afgedwongen. Johan wilde geld verdienen met voetballen en aangezien Ajax daar in 1962 blijkbaar niet, of wat hem betreft niet snel genoeg, op in was gegaan, had hij zich als vijftienjarige bereid verklaard in Amsterdam-Noord te gaan spelen. Daar had vereniging De Volewijckers hem een nieuwe bromfiets in het vooruitzicht gesteld. Deze overeenkomst had het Ajax-bestuur op het laatste moment weten te dwarsbomen, maar in diezelfde periode wilde de Engelse trainer van Ajax 1, Keith Spurgeon, de groeibriljant graag meenemen naar zijn nieuwe club Blauw-Wit. Al dat getrek aan Johan zorgde voor paniek: die jongen hoorde natuurlijk bij Ajax te blijven, vond het bestuur. Daarom werd er een 'speciaal jeugdcontract' voor hem opgesteld, zoals clubvoorzitter Jan Melchers het later cryptisch zou noemen. Het speciale was dat zijn leeftijd werd opgeschroefd naar zestien jaar. 'Iedereen op de club kende dat verhaal,' zegt Johans

toenmalige medespeler Henny Heerland. ‘En iedereen begreep het ook: zo hielp Ajax een sneu gezin. Er gebeurde wel meer buiten de regels om. Maar officieel wist niemand het.’

Van de KNVB mocht een jeugdspeler pas worden betaald vanaf zijn zestiende. De bond was daar bij de invoering van het betaald jeugdvoetbal in 1961 duidelijk over geweest. De ondertekening van Johans eerste jeugdcontract zorgde in huiselijke kring dan ook voor de nodige problemen. Ome Dirk, de broer van Johans overleden vader en aangewezen als voogd, wenste aan dit gesjoemel met leeftijden niet mee te doen. Dirks dochter Dorie zou het nooit meer vergeten, zoveel indruk maakte de weigering van haar rechtlijnige vader om de morele grens te overschrijden op haar. ‘Nee’ was bij Dirk Cruijff ‘nee’, dus als Johan toch wilde doorzetten dan zocht hij maar een andere voogd.

Die werd gevonden. Barend Tak, een andere oom, getrouwd met Nels zus Riek, deed er niet zo moeilijk over. Barend Tak was actief bij Ajax als elftalleider, een rauwe kerel en bovendien woonachtig op een steenworp afstand van Nel in Betondorp. Zo kon het gebeuren dat de handtekeningen van Nel Cruijff en Barend Tak op Johans jeugdcontracten kwamen te staan.

In het eerste contract van Johan stond een bijzondere regeling: als hij zijn best zou doen op school en zijn ulo-diploma zou halen, zou Ajax hem een premie van vijfhonderd gulden uitkeren. Een fors bedrag in die tijd, waarmee werd uitgedrukt hoe belangrijk het bestuur en vooral zijn moeder het vonden dat Johan zich maatschappelijk een bredere basis zou verschaffen dan alleen doelpunten maken, wat hij trouwens onwaarschijnlijk vaak deed. Maar ondanks deze mooie glimmende worst had hij nauwelijks iets uitgevoerd op school, met de bekende gevolgen.

Boven op zijn loon in de sportwinkel verdiende hij nu enkele tientjes per maand met het enige ter wereld wat hem boeide. Zo was hij vrijwel zeker de enige vijftienjarige Amsterdammer met een voetbalcontract op zak. Niet voor het eerst en zeker niet voor het laatst in zijn leven was voor Jopie een uitzondering gemaakt.

De zorgen bij Ajax en vooral bij zijn moeder waren niet onbegrijpelijk. De kans dat Johan zich op de lange termijn zou kunnen bedruipen met voetbal was gering. Hij was te klein en te smal voor zijn leeftijd, en hij had vaak last van hoofdpijn. ‘Hij liep soms met een elastiekje om zijn vinger,’ weet zijn toenmalige vriendje Leo Happé nog. ‘Dan had zijn moeder hem wijsgemaakt dat de pijn daarmee weg zou gaan. Ook werd hij weleens naar een alternatieve geneesheer gestuurd.’ Het hielp allemaal niets. De hoofdpijn, die vermoedelijk verband hield met zijn nervositeit, bleef terugkeren. Er was ook iets met zijn wreven aan de hand, die waren nogal breed, wat volgens de dokter te maken had met slappe spieren en doorgezakte voeten. Tel hier een tekort aan zelfbeheersing bij op en je zou denken dat een loopbaan in de sport, op welke manier dan ook, niet voor hem was weggelegd.

En áls Cruijff zijn lichamelijke en geestelijke beperkingen ooit de baas zou worden, en hij zou uitgroeien tot een beroepsvoetballer, hoe ver zou hem dat kunnen brengen? Het bestaan van prof stelde in 1962 nog weinig voor. Acht jaar na de invoering van het betaalde voetbal kende Nederland nog geen fulltimeprofs. De spelers van de eredivisie traiden in de avonduren en overdag waren ze vertegenwoordiger, boekhouder, verzekeringsagent, caféhouder, bouwvakker. Bij Ajax, vaak een middenstandsvereniging genoemd, dreven veel spelers een winkel. Het lag voor de hand dat ook Johan zoiets na zijn dertigste zou gaan doen; als zelfstandige in sigaretten of sportartikelen kon je lokale voetbalroem in klinkende munt omzetten. Maar als hij zoiets wilde, dan had hij papieren nodig, diploma’s, en die had hij niet. Een lagereschooldiploma, een zwemdiploma, een verkeersdiploma – daar bleef het bij.

Zelfs Nederlands grootste naoorlogse voetbalhelden leefden niet van voetbal alleen. De sierlijke aanvaller Faas Wilkes had bijvoorbeeld enige jaren goed verdiend in Italië en Spanje, maar moest na het zoete leven met sportauto’s op de boulevards van Zuid-Europa toch weer gewoon aan de slag als eigenaar van een kledingzaak in Rotterdam om rond te komen. En de legendarische dribbelaar Abe Lenstra had de zekerheid van zijn bestaan als ambtenaar van de ge-

meente Heerenveen zelfs nooit willen opgeven. In 1962 was Lenstra als begin veertiger nog steeds actief bij de Enschedese Boys, dat kort daarop zou opgaan in FC Twente, en later zou hij als vertegenwoordiger van bierbrouwers actief zijn. De Haarlemse goalgetter Kick Smit, die samen met Wilkes en Lenstra model stond voor het stripverhaal *Kick Wilstra* (in Cruijffs jeugd zeer populair) had evenmin genoeg gehad aan zijn voetbalkunsten. Hij vulde zijn dagen als gediplomeerd sportleraar.

Kortom, een leven bouwen op zijn sporttalent leek er voor Johan niet in te zitten. Alles wat begin jaren zestig van een voetballer werd verwacht – kranigheid, bescheidenheid, stilzwijgende vastberadenheid – zat in de grote blonde koper Kick Wilstra, maar ogenschijnlijk niet in de nerveuze magazijnbediende uit Betondorp.

Johan was nogal eens ziek en dat werd er niet beter op toen hij al op jonge leeftijd begon met roken. Als hij tijdens pauzes Perry van der Kar even uit mocht, liep hij vaak de sigarenwinkel van Piet Ouderland binnen. Bij Ajax-voetballer Ouderland in de volkswijk De Pijp kon Johan de verveling van het magazijnwerk van zich afzetten. Hij kon er kletsen en sigaretjes bietsen, en Ouderland – ‘Zou je dat nou wel doen, jongen? Ik rook zelf toch ook niet?’ – gaf hem de rookwaren waar hij om vroeg. Al paffend leek Johan zijn zenuwen, waar hij steeds vaker mee te kampen had, te willen bezweren.

Bij Ajax werd hij met de week opstandiger. In een kort broekje wapperend om zijn spillebenen was er niets meer over van de schuchtere magazijnbediende van de Ceintuurbaan. In de junioren-B1 van Ajax had hij geen vraagtekens in de ogen. Soms doofde hij voor het betreden van het veld doodleuk een sigaretje onder zijn kicksen en behalve zijn medespelers moesten ook de scheidsrechters het nogal eens bezuren. Die snapten volgens hem vaak niets van het spel en dat liet hij hun weten ook. Tijdens trainingen praatte Jopie zowat onophoudelijk. ‘Hé Johan, voetballen hè!’ riep jeugdtrainer Jany van der Veen hem vaak toe en dan hield hij even zijn mond. Maar meestal niet voor lang. Van der Veen meende dat Johan alles in zich had om

een topper te worden, álles, behalve de noodzakelijke discipline.

Tot in de hoogste regionen van de club werd Jopie soms een recalcitrant mannetje gevonden, zij het een recalcitrant mannetje dat verschrikkelijk goed kon voetballen. En waarschijnlijk juist omdat Ajax een prestatiegerichte vereniging was waar alleen spelers met gebleken vaardigheden lid mochten worden, waren de jeugdleiders hier vaak halve opvoeders. Ze maakten werk van Johan, anders liep het nog verkeerd met die jongen af. En daar had ook de club geen baat bij.

Het leek wel of het fatsoen dat zijn ouders en leraren hem probeerden bij te brengen tijdens het spel verdampte. Alsof hij bij het betreden van het veld de onhandelbare Jopie werd. Er zat voor de vereniging niets anders op dan hem geldboetes op te leggen: eerst vijf gulden, later tien gulden en weer later, toen het bestuur het ook niet meer wist, moest Johan vijftig strafregels schrijven.

Ik moet in een wedstrijd me netjes gedragen en fair blijven spelen.

Vijftig keer op rij beloofde Johan zich te beheersen en de codes van de sport te eerbiedigen. Alsof hij nog op school zat. Hij sloot keurig af met ‘Hoogachtend’ en zijn handtekening.

Vaderskind

Johan had vaak het gevoel dat hij in een dorp woonde. De buurt waar zijn ouderlijk huis stond heette niet toevallig Betondorp en de meeste straatnamen verwezen hier naar het platteland: Hooistraat, Graanstraat, Schovenstraat, Sikkelsestraat. Zo had je ook de Akkerstraat, om de hoek bij de Tuinbouwstraat, waar Johan opgroeide na zijn geboorte in het Burgerziekenhuis. Er was zelfs een open ruimte die de 'Brink' heette en waar je boodschappen kon doen en naar de kapper ging om roddels uit te wisselen.

Betondorp, recht tegenover het Ajax-stadion, lag maar net binnen de stadsgrenzen. Lijn 9 maakte een rondje naast De Meer en keerde dan weer terug naar wat hier 'de stad' werd genoemd. 'De stad' liet zich doorgaans alleen in Betondorp zien als Ajax thuis speelde en de supporters met de tram of fiets over de Middenweg naar het stadion kwamen gereden of hun auto's in het 'dorp' parkeerden.

In deze uithoek van Amsterdam kon je de boerderijen al zien liggen zodra je de wijk uit liep. Achter de trekvaart strekten de weilanden zich uit en aan de andere kant van Betondorp lachte de kerktoeren van het dorp Duivendrecht je in de verte toe. Naast de wijk lag de Oosterbegraafplaats, een reusachtig park met hoge bomen, en overal in de omgeving zag het groen van de sportvelden, tuinen en bosschages.

Johan was vertrouwd met sloten en drassige landjes waar hij eindelijk kon spelen. Op zomerse middagen dook hij samen met zijn vriendjes de trekvaart in – voor de kinderen een langgerekt soort

zwembad achter de begraafplaats dat zich verderop tussen de weilanden een weg baande naar het Amsterdam-Rijnkanaal. Als de anderen even op de kant zaten, riep Johan soms uit: 'Kijk nou eens, er drijven Edammer kaasjes in de Weespertrekvaart!' Waarna hij onder water verdween en even later slechts zijn blote billen erbovenuit liet steken.

Elke zomer ging het er weer om wie vanaf de kade op een vrachtboot met zand durfde te springen, om stiekem mee te varen tot het eindpunt bij de rivier de Amstel en daarna op een lege boot weer terug te keren. Intussen moesten de jongens goed uitkijken of er geen agenten op hun dienstfietsen aankwamen, maar geen nood, er waren voldoende heggen en schuren om je achter te verschuilen. Zo beleefden Johan en de andere kinderen avonturen die je eerder op het platteland zou verwachten dan in Amsterdam.

In sommige opzichten verliep de jeugd van Johan Cruijff precies zoals de ontwerpers van Betondorp het in de jaren twintig hadden bedacht. Tussen de rechthoekige huizenblokken met hun platte daken en bepleisterde gevels, opgetrokken uit het toen revolutionaire materiaal beton, lagen brede stoepen en straten waarop rusteloze jongens zoals hij hun gang konden gaan. Je zou Betondorp haast een kinderparadijs kunnen noemen, zozeer was er op de golven van sociale bewogenheid naar 'licht, lucht en ruimte' gestreefd: een 'radicaal alternatief' voor de vaak beroerde woonomstandigheden in de overvolle stad. Auto's waren er nog amper en aanbellen hoefde Johan nergens, niemand deed dat; via de binnenplaatsjes en de achterdeur liep je gewoon bij elkaar naar binnen. Zijn leven lang zou Cruijff met een zekere weemoed naar zijn dorp blijven terugkeren.

Wie eenmaal was neergestreken in deze 'villawijk voor arbeiders' bleef er doorgaans lang wonen. Vrienden en familie elders in Amsterdam werden getipt als er een huurwoning vrijkwam en zo ontstond er een buurt met veel saamhorigheid. Nel en Manus Cruijff maakten er sinds december 1945 deel van uit, dankzij Nels zuster Riek die er al voor de oorlog woonde. Zij waren dus al met de geneugten van Betondorp bekend toen zij uit de benauwde Jordaan vertrokken. Een

groter verschil tussen het oude en verwaarloosde labyrint naast de grachtengordel en dit groene oord van optimisme en vooruitgang in Oost leek niet denkbaar.

Nel en Manus Cruijff mochten van de autoriteiten als beloning voor goed gedrag in de bezettingstijd het winkel- en woonpand op Akkerstraat 32, dat al een tijdje leegstond, betrekken. Sinds de jaren twintig had er een groentewinkel gezeten van de familie Pieterse. Gezien de advertenties in de socialistische krant *Het Volk* – ‘Partijgenooten. Koopt Uw aardappelen en groenten bij G. Pieterse’ – behoorden de Pieterse tot het rode nest, zoals zovelen in Betondorp. In de oorlog waren zij, óók niet als enigen, tot de fascistische NSB toegetreden. Vlak voor de bevrijding had het ‘foute’ gezin de benen genomen.

De Cruijffs waren gelukkig in hun benedenhuis achter de winkel. Ruim was anders, maar het ging. Hun eersteling Henny, geboren in de Hongerwinter op 11 december 1944, zou hier gezonder kunnen opgroeien dan in de Eerste Lindendwarsstraat, waar Nel en Manus sinds hun trouwen in 1941 aardappelen en groente hadden verkocht. Net als in de Jordaan zat in Betondorp praktisch op elke hoek een winkel, met die van Cruijff erbij waren er zelfs vier groentezaken. Maar hoewel de zaak van Manus en Nel bescheiden was, konden ze er met hard werken van rondkomen. Ze moesten beiden lange dagen maken, geld voor personeel was er niet.

Toen het gezin op 25 april 1947 om één uur ’s middags werd verblijd met een tweede kind, Hendrik Johannes, roepnaam Johan, kwam er namens de gemeentezorg een tienermeisje werken als hulp in de huishouding. Oppas Etty kookte en prakte de bruine bonen voor Henny en gaf Johan een flesje, zodat Manus en Nel de handen vrij hadden voor de klanten.

Ook Etty had het pittig in de Akkerstraat; Henny was niet de rustigste en Johan was ronduit druk. Ondernemend waren ze en daar was al een poesje het slachtoffer van geworden. Plaats delict was een melkkoker, een hoge pan met gaatjes in het deksel voor het geval de melk te hoog zou opschuimen. In zo’n koker werd de melk gesterili-

seerd en peuter Johan wilde weleens zien hoe dat nou uitpakte, zo'n jong katje in de warme melk – Etty greep geschrokken in maar helaas te laat om het arme dier te redden.

De jongens Cruijff genoten in de buurt een zekere reputatie. Op een dag keek een buurling vanaf de overkant van de straat, waar kantoorboekhandel Nuis was gevestigd, geschrokken toe hoe kleine Johan zich aan de rand van een vrieskist optrok om te zien wat erin zat. Zijn oudere broer Henny kwam stilletjes aangelopen toen Johan over de rand hing en duwde hem voorover de kist in en sloot de deksel. Waarna iemand, mogelijk de oppas, de jongen bevrijdde.

Enkele jaren later kwam Johan regelmatig over de stoep aangereiden, staande op de pedalen van zijn moeders fiets, terwijl hij iedereen die de moed had voor zijn wiel te lopen met een luidkeels 'Sodemieter op!' wegjoeg. Zijn hoofd maar net boven het stuur uit en voor niemand bang, zo werd Johan het duveltje van de straat. Andere keren gilte hij 'Hé klootzak, jij ken helemaal niet voetballuh!' als hij een ruzie met een vriendje wilde beslechten. Ook trapte hij de planten in de voortuintjes stuk met zijn bal, schoot hij ruitjes van de burens aan diggelen, en gooide hij 's winters met sneeuwballen melkflessen uit een raamkozijn. Waarop zijn vader Manus doorgaans laconiek reageerde. Zelfs als hij er klanten door verloor kon hij wat lacherig doen over alle schade die zijn zoons aanrichtte. 'Terecht of niet, wij hadden het in de buurt altijd gedaan,' zou Johan later zeggen.

Voor de familie Nuis waren het tekenen dat de overburen, nou ja, van een ander niveau waren. Dat gold nog het meest voor Johan, die sowieso niet overal in de buurt even geliefd was. Wat moest er van dat 'krenge van Cruijff' terecht komen? 'Mijn ouders zagen liever niet dat ik met hem optrok,' weet Bert Nuis nog. In de familie Nuis draaide alles om netheid en maatschappelijke vooruitgang en daarmee leken ze misschien wel meer op doorsnee-Betondorpers dan de Cruijffs. Net als veel andere bewoners beschouwden ze hun wijk niet als een arbeidersbuurt, integendeel, onder het mom 'blijf uit de overall' was het zaak een kantoorbaan te veroveren, liefst nog iets hogers. Niet het lagere technische onderwijs was de norm in de veelal

socialistische gezinnen, maar algemene vorming: minstens de ulo. Typerend voor Betondorp was dat er lange tijd geen café was, maar wel een bibliotheek en een cultureel centrum.

Opvallend veel kinderen stroomden door naar de hbs en manifesteerden zich later in beroepen waar ze bekendheid mee verwierven. Uit Betondorp kwamen bijvoorbeeld de schrijvers Jan Mens, Nescio, Gerard en Karel van het Reve, fotograaf Ed van der Elsen, Bijenkorf-directeur Jack Bons, schilder Leo Schatz, grafisch ontwerpster Fré Cohen en *NRC Handelsblad*-hoofdredacteur Wout Woltz. Anderen in de modelwijk ontpopten zich tot wetenschapper, jurist of medicus. Leo van Wijk, die met Johan voetbalde, maar die veel vaker dan hij met de neus in de boeken zat, zou bestuursvoorzitter van de KLM worden.

De Cruijffs waren niet rood, de toon in Akkerstraat 32 werd gezet door de mores van de markt. Zo was het generaties lang gegaan in de Jordaan, waar de ouders en grootouders van Nel Draaijer een winkeltje hadden gedreven in aardappelen, groente en vis. In 1844 was Johans Friese betovergrootvader Hendrik Draaijer vanuit Leeuwarden naar Amsterdam getrokken om zijn brood te verdienen, aanvankelijk als stratenmaker. Met zijn echtgenote Griet van Oort had Hendrik Draaijer in 1855 een zoon gekregen die Gerrit heette. Deze Gerrit Draaijer vond een Gerritje (Laroo) die hem in 1879 een zoon baarde en die zij Hendrik Johannes noemden. Naar deze Hendrik Johannes Draaijer, groentehandelaar en diamantslijper, tevens Nels vader, werd Johan later vernoemd. De Draaijers stonden in de Jordaan bekend als stug, ze mochten je wel of niet, een eenmaal dichtgegooid deur ging zelden weer open.

Ook de familie van Manus Cruijff bestond uit kleine ondernemers en ook zij hadden Friese wortels (Harlingen, Drachten), maar in zijn algemeenheid waren de Cruijffs wat soepeler in de omgang. Handelen en gevatheden uitwisselen, en op een uitdagende manier zeggen waar het op staat kon men in beide families uitstekend. De Cruijffs en Draaijers kon je vinden achter kraampjes op de Lindengracht en de Westerstraat, in winkels en pijpenlaatjes. In de Jordaan was het voor

de talloze kleine uitbaters een hard leven van vroeg opstaan, slim inkopen; overdag je mondje roeren en 's avonds je centen tellen. Wie handiger en vlijtiger was dan zijn buurman verdiende ook meer, en als een naaste gebukt ging onder een slopende ziekte bracht je hem of haar een pannetje soep.

Zowel de gewoonte te onderhandelen tot de laatste cent, als de bereidheid iets voor een ander te doen was stevig in beide families verankerd toen Manus en Nel in 1941 huwden. Niemand was meer *als* een ander in de Jordaan, op de markt *kon* iedereen mekaar en wie moeite had met harde grappen moest er maar aan wennen. Het principe van voor wat, hoort wat, van knokken voor je plekje, plus een zekere argwaan jegens de hoge heren werd onverdund doorgegeven aan Johan en Henny Cruijff.

Maar was Ajax-doelman Jan van Drecht, die in Betondorp woonde, pas getrouwd, dan werd de zevenjarige Johan erheen gestuurd met een fruitmand en bloemen. Lag de vrouw van Ajax-speler Ger van Mourik na een miskraam 'psychisch een beetje in de kreukels', dan ging Nel Cruijff er een paar uurtjes zitten praten. Zo hoorde je dat te doen en zo groeide Johan op in een familie die verre van socialistisch was, maar ook zeker niet asociaal. En een drankje op z'n tijd kon heus geen kwaad.

Veel kinderen à la de familie Nuis gingen buiten het 'dorp' naar school, voor het beste openbaar onderwijs. Maar Henny en Johan bezochten gewoon de Groen van Prinstererschool, een protestantse lagere school aan de rand van Betondorp die, zoals Henny later zou zeggen, iets plattelanderigs had, met zowel gemoedelijke omgangsvormen als duidelijk gezag. Hoewel de Cruijffs niet gelovig waren, leerden de jongens er van alles over het hiernamaals en de toorn Gods. Er werden psalmen gezongen en verhalen uit het Oude Testament voorgelezen en aan het begin van de schooldag werd er stevast gebeden.

Op een dag merkte Johan dat de meester tijdens het bidden de klas rondkeek. Na het 'amen' stak hij prompt zijn vinger op.

‘Meester?’

‘Ja, Johan?’

‘Als je bidt, mag je toch niet je ogen open hebben?’

‘Ja...?’

‘U hield ze wel open. Dat heb ik gezien.’

‘Jij ook dus,’ probeerde de leraar zich eruit te redden.

‘Jawel, maar ik mag het. Ik ga zondag nooit naar de kerk. En dat is nou net het hele verschil.’

Zo wilde Johan het gezag weleens tarten. Maar echt brutaal was hij zelden en wellicht hield dat verband met het karakter van de Groen van Prinsterer: er was veel aandacht voor muziek, handenarbeid en sport. Als de jongens lekker aan het voetballen waren op het trapveldje naast de school, ’t Zandje, dan mocht de pauze best wat langer duren.

Voor Johan pakte de vooruitstrevende aanpak goed uit. Zijn rusteloosheid – ‘Tegenwoordig heet dat ADHD,’ zou hij decennia later zeggen – werd waar mogelijk in goede banen geleid, niet onderdrukt. Aangezien hij constant met een balletje bezig was, mocht Johan als enige een bal mee de klas in nemen. In de regel moest hij die bal, als een pedagogisch ritueel, voordat hij ging zitten in een ijzeren prullenmand leggen. Aan het begin van de pauze of na schooltijd pakte Johan de bal er weer uit en toonde hij zich tijdens het voetballen het baasje. Ook waren er dagen dat hij de bal tijdens de les bij zich mocht houden. Dan keken zijn klasgenoten verbaasd toe hoe Johan die bal onophoudelijk onder zijn voet liet rollen terwijl hij dromerig uit het raam zat te kijken. Het wilde wat zeggen dat Johan dit was toegestaan, want meester Ritchi, het hoofd van de school, werd door sommige leerlingen streng gevonden. Zelfs op Johan zou de meester een onuitwisbare indruk maken vanwege zijn dwingende manier van kijken, of, zoals hij later zou zeggen: ‘Die ogen!’

Soms volstonden die ogen niet en moest Johan strafregels schrijven. Hij kreeg regelmatig op zijn kop vanwege zijn eigengereidheid, maar over het algemeen had meester Ritchi wel een zwak voor de kleine nagelbijter. Dat ontging de andere leerlingen niet. ‘Ritchi

gaf hem duidelijk een voorkeursbehandeling,' weet klasgenote Riet Glashouwer nog. 'Ik vermoedde ook een beetje vanwege de omstandigheden thuis.'

Het was maar vijf minuten lopen van Johans huis naar de Groen van Prinsterer. Nel Cruijff zat regelmatig op school om met meester Ritchi – Johans leraar in de zesde klas – het gedrag van haar jongste zoon te bespreken. 'Rust heeft hij nooit gekend,' zei Nel Cruijff later. 'Hij kon eigenlijk geen moment stilzitten.' Soms, als zijn ouders gek werden van Johans drukte in huis, deed zijn vader een weddenschap met hem: kreeg hij een chocoladereep als hij vijf minuten achter elkaar stil bleef zitten. Het lukte nooit. Of Manus stuurde hem de tuin in met een balletje. Dan moest hij op zijn linkerbeen oefenen, wat hij lastig vond, zodat Nel en Manus even op adem konden komen.

Wat Johan voor zijn moeder verborgen hield was dat hij soms spijbelde. Dan liep hij naar een andere groentewinkel, op de Brink, en vroeg er aan de uitbaters Peet en Gees Hazendonk of ze hem wilden helpen. 'Toe, ome Peet,' smeekte Johan dan, 'schrijft u een briefje?' Meestal werd dat geweigerd, maar soms schreef Peet Hazendonk inderdaad een briefje waarin hij stelde dat Johan niet lekker was en helaas niet naar school kon komen. Vervolgens mocht Johan dan met ome Peet mee in een Volkswagenbusje groente en fruit rondbrengen. Wat Nel Cruijff eveneens maar beter kon ontgaan waren de lekkerrijen die Johan uit de winkel van zijn ouders meenam om ermee te onderhandelen in de klas. Het 'voor wat, hoort wat'-principe, onderdeel van zijn DNA, kwam goed van pas om zijn cijfers op te krikken. 'Schuin voor ons zat een leergierig jongetje met een brilletje,' weet klasgenote Ria Lagrand nog. 'Die schreef iets op een briefje tijdens een overhoring en gaf dat aan mij; ik gaf het briefje door aan Johan. Als die jongen goed zijn best deed voor ons kreeg hij een half rolletje drop dat Johan uit de winkel van zijn ouders had gejat. Zo was Johan: niks voor niks. Drop voor een spiekbriefje.'

Henny Cruijff gedroeg zich doorgaans wat beter. Hij ging braaf naar school en haalde goede cijfers. Thuis moest hij vaak op zijn

kleine broertje passen, wat volgens buren en familieleden meestal niet meeviel, aangezien de twee ‘water en vuur’ waren.

Het ‘driftkikkertje’ Johan, dat tijdens ruzies zomaar kon gaan schoppen, dat soms spijbelde en van zijn ouders stal, dat de stoep tiranniseerde op zijn moeders fiets, dat planten, melkflessen en ruitjes vernielde, had ook nog een andere kant. ‘Als een van de weinige jongens toonde hij normale aandacht voor meisjes,’ weet Riet Glashouwer nog. ‘Voor schooltijd deed hij gewoon met ons mee als we handstand tegen de muur deden. Hij was geïnteresseerd in het werk van mijn vader, die dominee was in de Watergraafsmeer. En hij wilde zelfs iets in mijn poëziealbum schrijven – als enige jongen. Toen ik het van hem terugkreeg stond er inderdaad een rijmpje in. Maar ook was er een bladzijde uitgescheurd. Kennelijk was hij ontevreden geweest met het eerste resultaat. Hij wilde het echt goed doen.’

Beste Rietje

*Een zeehond lag eens aan de kant
en wreef zijn neusje schoon in 't zand
Rietje laat je hartje zo rijen
als 't neusje van de zeehond zijn
Ter herinnering aan Johan Cruijff*

Na lezing hiervan wilde een ander meisje in de klas ook wel zo'n gedicht. Drie dagen later, in februari 1959, schreef Johan:

Beste Anneke

*Als dichter ben ik niet geboren
Rijmen kan ik evenmin
Om een ander na te praten
Daarin heb ik nu geen zin
Dus van mij geen vers of lied
Alleen de wens:
„Vergeet mij niet”!
Ter herinnering aan Johan Cruijff*

Alles leuk en aardig – maar zoals bij veel jongens in de jaren vijftig draaide alles bij Johan om voetbal. Steevast luidde zijn antwoord op de vraag wat hij voor zijn verjaardag wilde hebben: een bal. Ook als er geen wedstrijdje viel te spelen op straat of in de speeltuin in Betondop voetbalde hij toch – in zijn eentje. Pielend met een tennisbal liep hij 's morgens naar school, vaak zong hij er iets bij of imiteerde hij een draaiorgel, wat hij goed kon. 's Middags liep hij op dezelfde manier weer naar huis. Op het plaatsje achter zijn huis hield hij balletjes hoog met zijn voet, rechts, links, rechts, links, of met zijn hoofd, de armen wijd voor de balans. Hij voetbalde met vriendjes op straat, jassen op de grond als doel, hij speelde de bal tussen de benen van zijn tegenstanders door en als het regende deden ze wedstrijdjes koppen onder de poort van de Tuinbouwstraat.

Op andere dagen zeiden oudere jongens dat hij de bal in de rechterbovenhoek moest trappen van een doel dat op de zijkant van de groentewinkel was getekend. De bal ging naar de rechterbovenhoek. 'Linkerbovenhoek!' De bal ging naar de linkerbovenhoek. Ze plaats-ten een baksteen op een muurtje. Johan trapte de baksteen vanaf vijf meter om. 'Lantaarnpaal!' Johan trapte de bal vanaf tien meter tegen de lantaarnpaal. Dat lukte niemand in de buurt, behalve hem. Zo ontpopte Johan zich tot een zorgenkind voor de volwassenen en tot een wonderkind voor de jongeren. Op straat noemden ze hem 'Abe' vanwege zijn eindeloze dribbels, die aan de getrukte passeeracties van Abe Lenstra, de gekuifde aanvaller van Heerenveen, deden denken. Johan met een sliert vriendjes achter zich aan die niet in staat waren de bal van hem af te pakken; het was jarenlang een vertrouwd beeld in de Akkerstraat en omgeving.

De bal verliezen – eigenlijk elke vorm van verliezen – was voor Johan het ergst denkbare. Of hij nu mens-erger-je-niet speelde, met zijn vriendje Leo Happé damde of op straat met zijn vriendjes voetbalde, zodra het leek uit te draaien op een nederlaag vloog het bordspel door de lucht, veegde hij zogenaamd per ongeluk alle damstenen van het bord of liep hij tijdens het poten om tot twee gelijkwaardige teams te komen net zo lang te mekkeren tot de slechtste voetballer niet in

zijn team kwam. Dreigde hij evengoed te verliezen op straat, op het grindveld bij de speeltuin, op het grasveld tussen de huizenblokken of op de parkeerplaats naast het Ajax-stadion, dan was hij in staat om, tot verbijstering van de anderen, met de bal onder zijn arm weg te lopen. Dan bekeken ze het maar.

Ook een tegengoal na een 3-0 voorsprong vond Johan op vijftienjarige leeftijd nog moeilijk te verteren. Dan kon hij op hoge toon eisen dat het 2-0 stond en kon het spel pas weer worden voortgezet als 'Abe' zijn zin kreeg. En intussen had hij niet altijd respect voor de ledematen van zijn tegenstanders. Wie Johan passeerde liep kans op blauwe plekken. De beleefde winkelbediende kon zo geniepig zijn dat sommigen hem tientallen meters achtervolgden uit woede over een schop tegen de schenen. In Betondorp voetbalde zijn even magere vriendje Wim van Laar soms beter dan hij, en juist hém kon Johan tijdens een partijtje dan zomaar laten struikelen. Dan rolden ze even later vechtend over straat zonder dat iemand begreep waarom. 'De wil om te winnen was heilig voor hem,' zou zijn broer Henny later zeggen, volgens wie kaartavonden met Johan soms in 'complete veldslagen' eindigden. 'Als hij normaal kon winnen, deed hij dat; zo niet, dan ging de trukendoos open.'

Toegeven dat een ander beter was bracht hij moeilijk op. 'Verliezen tastte mij diep vanbinnen aan,' gaf Johan later toe in het boek *Boem*. 'Ik kon het niet verkroppen als ik verloor, zelfs niet de partijtjes die ik als jochie speelde op straat. Winnen was bevestiging. Verliezen ondermijnde mijn zelfvertrouwen. Dan was ik niet meer wie ik wilde zijn.'

De jongen die op school uit het raam zat te staren kwam tot leven als er iets te winnen viel. Tijdens het voetbaltoernooi voor lagere scholen in de paasvakantie was hij niet te stoppen. 'Johan sjuowde het hele veld over,' herinnerde zijn moeder zich later. 'Hij nam en deed alles. Vrije schoppen, doelschoppen, corners, alles! Wanneer de bal in de sloot lag, was hij er als eerste bij om hem eruit te halen.' Als het team van de Groen van Prinstererschool aantrad, stapten vaders en zonen in de Watergraafsmeer op hun fietsen en reden naar het sportveld

om te zien of het waar was; of er inderdaad een scharminkel was dat bijzondere dingen met de bal deed. Het was waar. Op het middenveld kreeg een spichtige jongen in een groen shirtje de bal, hij slalomde langs drie, vier tegenstanders en ook nog langs de keeper, en schoof de bal in het lege doel. Iemand riep dat er nu al vier goals waren gemaakt. ‘Ach, dat is leuk voor die kleintjes. Toch nog 3-1,’ zei een toeschouwer die net was komen aanlopen. Waarna een ander zich omdraaide en zei: ‘Nee meneer, het is nu 4-0 voor de Groen van Prinsterer, want die kleine sodemieter flikt dat elke keer.’

Hier en daar werd in de buurt, vooral in de grotere huizen van traditioneel baksteen en rode pannendaken, de neus opgehaald voor Ajax. Zulke mensen keken op het stadion uit maar kwamen er nooit. Voetballen was ordinair, het stond haaks op doorleren en carrière maken. Maar daar dacht groenteman Manus Cruijff heel anders over. In de Jordaan was hij aanhanger van het naburige Blauw-Wit geweest; zijn broer Dirk had er naam gemaakt als speler van het Amsterdamse elftal. Maar sinds zijn verhuizing naar de Akkerstraat was Blauwwitter Manus een en al Ajax geworden. Zijn zwager, Nels broer Gerrit Draaijer, had in 1945 enkele wedstrijden in Ajax 1 gespeeld als linksbuiten en dat had de band alleen nog maar versterkt. Manus werd als donateur en als bezorger van fruitmanden voor zieke voetballers ‘een ware Ajacied’, zoals het clubblad *Ajax Clubnieuws* hem noemde. Enthousiast bezocht hij de thuiswedstrijden van het eerste en na afloop gaf hij de spelers meer rondjes dan zijn budget toeliet. Op zijn kaartjes maakte hij goede sier met ‘Hofleverancier van Ajax!’

En zijn zoon Johan, wist Manus zeker, zou later in Ajax 1 spelen. Dat stond voor hem al vroeg vast. Misschien vanaf Johans derde verjaardag al: toen breide oma Draaijer, Nels moeder, een trui en sokken in het rood-wit van Ajax voor hem. Later, op sinterklaasavonden, zaten er altijd wel rood-witte voetbalspullen bij de uitgestalde cadeautjes – succes verzekerd. Op 25 april 1957 kreeg Johan op zijn tiende verjaardag een lidmaatschap van Ajax cadeau. Andere jongens moesten eerst laten zien wat ze konden voordat ze zich Ajacied moch-

ten noemen. Zo niet de magere dribbelaar Johan; hij had al zo vaak op de velden bij het stadion rondgehangen, er tegen ballen getrapt, dat hij zonder demonstratie van zijn kunnen welkom was.

Bij Ajax werd niet alleen gevoetbald, de club had ook teams in de honkbal- en cricketcompetities. En het duurde niet lang of Johan toonde zijn balgevoel eveneens in deze sporten. ‘Als we samen mochten meedoen bij een jeugdteam van Ajax-cricket deed hij alles om te winnen,’ zegt Leo Happé. ‘Ik vond het een enge sport, was bang voor die harde bal, maar Johan had nergens last van.’ Honkballen deed de jongste Cruijff al jaren op straat, met rioolputten als honken, hij beleefde er haast evenveel plezier aan als aan voetbal.

Het wonderlijke is: sommige vrienden en familieleden zagen eerder in Henny een toekomstige voetbalberoemdheid dan in de schriële Johan. De oudere Henny was steviger gebouwd, hij kon goed met een bal overweg en ook hij was op tienjarige leeftijd meteen toegelaten tot de club. Henny was een prima verdediger in de BI-junioren en met zijn zelfverzekerdheid, waardoor hij de aandacht al trok voordat hij een bal raakte, leek hij geschikt voor het sterrendom. Zijn golvende zwarte haar en aanstekelijke lach deden de rest. Met zijn charme en vlotte babbel leek hij op zijn vader en daardoor was hij ‘een echte Cruijff’. Maar vader Manus verwachtte juist veel van de spichtige, onooglijke Johan. Dat zijn jongste zoon in huis eindeloos balletjes over de tafel heen en weer liet rollen, en dat hij almaar ballen tegen zijn slaapkamermuur zat te koppen, vooruit dan maar. Als Manus er iets van zei, zou Johan er vermoedelijk toch mee doorgaan. Manus ging geen zee te hoog om zijn jongste te helpen. Trouw en goedgemutst voorzag hij Johans team van drankjes en appels, en bracht hij de knapen op zaterdagmorgen in zijn bestelbusje naar de uitwedstrijden van zowel het voetballen als het honkballen. Dat deed hij bij Henny ook, maar de kleinste had duidelijk een streepje voor.

De adoratie was wederzijds. ‘Ik hield van mijn vader en bewonderde hem, want hij werkte verschrikkelijk hard,’ zou Johan later zeggen. ‘Als hij iets vroeg, kon ik voor hem vliegen. Toch was hij niet streng.’

Johan noemde Manus respectvol ‘vader’. Zijn moeder noemde hij gewoon Nel.

Hij was een vaderskind juist omdat hij op de Draaijers leek. Net als zijn moeder was hij direct, stug en standvastig. Voor Johan was voetbal niet een middel om aandacht te trekken, of om zomaar wat lol te hebben. Alleen het spel zelf deed ertoe en dat maakte hem ‘een echte Draaijer’ – en die gedrevenheid was voor de voetbalgekke Manus Cruijff onweerstaanbaar.

Johans vader werd een leuke kerel gevonden: de kinderen van de bovenburen vermaakte hij met griezelverhalen over zijn glazen oog (gevolg van een incident op jonge leeftijd met een katapult) en volwassenen kenden hem als een grappenmaker en gezellige bierdrinker. Met zijn ene goede oog keek Johans vader graag naar de vrouwen, hij rookte en vatte het leven niet altijd even ernstig op. De lastige onderdelen van de opvoeding liet hij bij voorkeur aan Nel over, de spil in het gezin.

Manus bemoeide zich dermate weinig met de dagelijkse verzorging van de jongens dat Nel iemand meevroeg toen het gezin-Cruijff op vakantie ging. Anders kwam ze niet aan haar rust toe. Manus’ nichtje Dorie wilde de jongens wel twee weken uit elkaar houden. Zodoende reden ze in de zomer van 1957 met zijn vijven in hun Tempo Wiking, een met een tweetakmotor uitgerust pruttelend bestelbusje, naar een bungalowpark bij een meer in Luxemburg. Manus achter het stuur en Nel met een krat vol etenswaren bij haar voeten naast hem.

Ook tijdens de vakantie liet Manus de jongens begaan. Als hij toch probeerde in te grijpen, bijvoorbeeld door ze naar bed te sturen, haalde dat weinig uit. Het viel niet Dorie Cruijff, de dochter van Manus’ broer Dirk, op dat Johan beduidend lastiger was dan Henny. Maar zij vond hem behalve ondeugend ook aandoenlijk, iets waar zij niet alleen in stond.

Onmiddellijk na aankomst in het bungalowpark klommen de broers van tien en twaalf jaar uitgelaten een nabijgelegen berg op. Geroep van Manus om onmiddellijk naar beneden te komen om-

dat het daarboven veel te gevaarlijk was, had wel effect op Henny, die inhield, maar niet op Johan, die ondanks het geschreeuw tot de top doorliep, vastberaden en eigenwijs, totdat hij struikelde en enkele meters langs de helling naar beneden rolde en tegen een boom tot stilstand kwam. Een mogelijk fatale val in het ravijn was zo voorkomen.

Johan had geluk dat die boom daar toevallig stond, zeiden Nel en Dorie jaren later nog tegen elkaar: er staat één boom en daar rolt hij tegenaan. Anders was hij misschien voor de rest van zijn leven ongelukkig geweest, of erger nog.

Johan werd naar beneden geholpen en daar ging Manus flink tegen hem tekeer, hij schudde hem door elkaar, maar slaan was er niet bij, zo was hij niet. Die eerste avond in Luxemburg werd Johan voor het slapen gaan gewassen door Dorie, en Henny door Nel, zoals ook alle avonden daarna.

In Amsterdam mocht Johan soms 's morgens vroeg mee naar de Centrale Markthallen in West, waar zijn vader groente en fruit insloeg voor de winkel. Was dat al voldoende voor Johan om zijn vader te bewonderen, het werd nog mooier toen ze op een autoloze zondag in 1956 naar de Jordaan reden, waar Johans opa net was overleden. Een agent hield het bestelbusje aan: vanwege de Suezcrisis en de stokkende olietoevoer gold er een rijverbod. Johans vader duwde oom agent doodleuk opzij om vervolgens – ‘en nou opgesodemieterd!’ – verder te rijden. Voor Johan een onvergetelijk lesje in flink zijn, in brutaliteit en opkomen voor jezelf. Manus hield van avontuur, van lef, van een prikkelend soort vertrouwen in een toekomst voor iedereen, en voor de kleine Johan, die later een grote zou worden, in het bijzonder.

Over het oorlogsverleden van Manus Cruijff deden op familieavonden de spannendste verhalen de ronde. Vanwege zijn glazen oog was Manus afgekeurd voor militaire dienst, maar in de oorlog had hij samen met zijn broer Dirk onderduikers in de Jordaan van levensmiddelen voorzien. Sommige Joden hadden ondergedoken gezeten

in de kroeg van Dirks schoonmoeder, beter bekend als oma Pols, aan de Palmgracht. Het helpen van mensen in nood, Joods of niet Joods, was voor de Cruijffs een vanzelfsprekendheid en dan wist je wat je als handelaar in groente en aardappelen te doen stond. Op die manier hadden de gebroeders tijdens de hongervinter het leed in de toch al arme Jordaan hier en daar wat kunnen verzachten. Zelfs toen zijn groentezaak dicht moest op bevel van de bezetter had Manus zijn illegale werk voortgezet.

Het waren mooie verhalen en het kan niet anders of deze geschiedenis heeft Johans adoratie voor zijn vader nog meer vergroot.

Hoe hard, en hoe onvergetelijk was dus de klap toen Johan op een zomeravond in 1959 van het podium in de schoolaula werd geplukt. Overal ouders en leerlingen die elkaar aanstootten en toekeken hoe hij door de volle zaal van de Groen van Prinsterer liep, op weg naar de uitgang. Er was iets gebeurd met zijn vader. De afscheidsavond voor zesdeklassers, de opgewonden vrolijkheid van toneelstukjes en liedjes van Annie M.G. Schmidt, was voor Johan voorbij. Het cadeau voor meester Ritchi, dat hij op het podium had vastgehouden toen het bericht kwam, liet hij achter.

Zijn moeder was al naar huis gehold en even later kwam ook Johan daar met meester Ritchi aan. Er stonden mensen op de stoep, Johan zag een ziekenauto, politiewagens. Door de gang, waar de koffers al klaarstonden voor een nieuwe vakantie in Luxemburg, liep hij de huiskamer binnen. Daar trof hij zijn vader, kermend over pijn op de borst. De huisarts stond naast hem. Henny en Johan werden naar het gezin Happé gestuurd, schuin aan de overkant, naast de poort op eenhoog. Al voordat hij bij de poort was gilde Johan, compleet overstuur: ‘Mijn vader is dood.’

Dat bleek later die avond inderdaad het geval te zijn. Zijn vader was er niet meer. De avond tevoren had Manus nog sapjes en fruit naar het honkbalteam van Henny gebracht. Wat de jongens nooit voor mogelijk hadden gehouden bleek te kunnen, je vader kon zomaar ineens doodgaan. Hoewel, niet helemaal ‘zomaar’: al jaren

had Manus over zijn hartstreek gewreven – oppas Etty was het vaak genoeg opgevallen dat hij almaar met zijn hand over zijn overhemd veegde en daar vieze plekken achterliet. Ook had hij vaak over pijn-tjes geklaagd. Misschien was dat een voorbode geweest. Evengoed was hij doorgegaan met roken en drinken, wat hij deze avond in juli ook had gedaan, samen met Leo's vader Bertus Happé, op een bankje naast de winkel. Of het bier nou te koud was geweest op deze snikhete dag, of dat zijn hart er zomaar mee ophield, niemand die het wist.

Feit was dat Manus het gesjouw met kratten levensmiddelen al eerder te zwaar was gaan vinden en hij daarom met Nel bezig was de groentewinkel te verkopen. Er was al een kandidaat-koper gevonden, de deal was praktisch rond. Manus wilde elders een sigarenwinkel beginnen: minder sjouwen, kortere werkdagen. En als sigarenhandelaar met de juiste licentie kon je toegangskaarten voor Ajax verkopen.

Het zou er niet van komen. Manus Cruijff stierf op 45-jarige leeftijd aan een hartverlamming.

‘Waarom ik?’ hoorde Johan zijn moeder roepen terwijl ze in de keuken een glas kapotgooide. Maar huilen deed ze in zijn herinnering niet. ‘Wat dat betreft zit ze net zo in elkaar als ik,’ zei Johan later in *Boem*.

Op de ochtend van de uitvaart wilde hij per se afscheid nemen van zijn vader. ‘Zou je dat nou wel doen?’ had Nel Cruijff nog gevraagd. ‘Hou maar liever het beeld van papa vast, zoals hij is geweest.’ Maar de twaalfjarige hield vol, en hoe lang zijn moeder ook tegensputterde, uiteindelijk gingen ze samen naar de begraafplaats. Johan liep op de geopende kist af. Hij bekeek het bleke gezicht van zijn vader, zijn grote levenloze handen en fluisterde: ‘Dag pap.’

Rust zacht.

Lieve man en vader

Hermanus C. Cruijff

30 oktober 1913 – 8 juli 1959

Johan was kapot van het verlies. Hij werd er letterlijk ziek van. Kreeg last van migraineaanvallen. Toen Ria Lagrand, een vriendinnetje uit de zesde klas, hem enkele maanden na de begrafenis wilde opzoeken, bleek hij niet thuis. Ga maar kijken bij het graf, kreeg ze te horen.

Vanuit Betondorp liep Ria de Oosterbegraafplaats op en na enig zoeken vond ze inderdaad haar vriendje, zittend bij de steen van zijn vader, stil en eenzaam, intens verdrietig onder de hoge bomen. ‘Kom maar mee Johan,’ zei Ria. Ze herinnert zich: ‘Johan stond op en ging met me mee. Wat we toen zijn gaan doen weet ik niet meer. Maar zeker is dat we het niet uitgebreid over zijn vader hebben gehad, we waren jong.’